

Bűntény az ősgyülekezetben

Az Újszövetség egyik leginkább rejtélyes, az olvasóban kérdéseket, sőt idegenkedést kiváltó része Anániás és Szafira története. Minden bizonnyal sokakban támad rossz érzés az apostolok cselekedeteiről írott könyv ötödik fejezetének első tizenegy versét olvasván. Valami szokatlan szigorúság érződik a szövegből, és az olvasó csatlakozik a jelenet szereplőjéhez: félelem vesz erőt rajta. Sokan gondolhatják Walter Knox szavaival azonos módon: reméljük, hogy Anániás és Szafira története csupán legenda.² Első olvasásra a komor hangulatú szöveg olyan, mint egy hajdani bűntény aktája. Mit is tartalmaz ez az iratcsomó, miről is ír Az apostolok cselekedetei a kérdéses részben?³

Az első akta

„Egy ember, név szerint Anániás, feleségével, Szafirával együtt eladott egy birtokot, és az árából feleségének tudtával félretett magának, egy részét pedig elvitte, és az apostolok lába elé tette. Péter azonban így szólt: Anániás, miért szállta meg a Sátán a szívedet, hogy hazudj a Szentléleknek, és félretegyél magadnak a föld árából? Vajon nem a tiéd volt-e, amíg el nem adtad, és miután eladtad, nem te rendelkezteél-e az árával? Mi indította szívedet ilyen cselekedetre? Nem embereknek hazudtál, hanem Istennek. Amint meghallotta Anániás ezeket a szavakat, összeesett, és meghalt. Nagy félelem szállta meg mindazokat, akik ezt hallották. Az ifjak pedig felálltak és betakarták őt, majd kivitték és eltemették. Mintegy három óra múlva a felesége is bement, mit sem tudva a történetéről. Péter megkérdezte tőle: Mondd meg nekem, ennyiért adtátok el a földet? Ő így felelt: Igen, ennyiért. Péter így szólt hozzá: Miért egyeztetek meg abban, hogy próbára teszitek az Úr Lelkét? Íme, azok, akik a férjedet eltemették, az ajtó előtt állnak, és kivisznek téged. Az asszony pedig azonnal összeesett a lába előtt, és

¹ Somogyi László (1955, Szakcs) a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem nyugalmazott egyetemi docense. Elérhetősége: somogyilaszlo1955@gmail.com.

² Walter KNOX, *The Acts of the Apostles* (Cambridge: University Press, 1948), 63.

³ A bibliai szövegeket a Magyar Bibliatársulat új fordítású bibliája (2014) szerint idézzük.

meghalt. Amikor bejöttek az ifjak, halva találták, kivitték őt is, és eltemették a férje mellé. Nagy félelem szállta meg az egész gyülekezetet és mindazokat, akik hallották ezeket.”⁴ (ApCsel 5,1–11)

A szöveg valóban egy büntény ismertetésének mutatkozik. Van büntény, tettes, bűnrészes, vádló, ítélet-végrehajtás. Meglepődhet az olvasó azonban, hogy védőbeszéd viszont nincs, és maga az ítélet sincs kimondva. Péter apostol vádbeszéde miatt a haláleset egy ítélet-végrehajtásnak tűnik, ráadásul ez aránytalanul súlyosnak ítéelhető a büntényhez képest. Mik lehettek azok a körülmények, amelyek az események ilyen súlyos kimenetelét eredményezték? Az értelmezésnek nyilvánvalóan számolni kell azzal az időrésszel, ami az elbeszélés és az elbeszélte esemény között húzódik. Anániás és Szafira története a jeruzsálemi ősgyülekezetben, nagyjából a 30-as évek második felében, Az apostolok cselekedetei pedig a 80-as, 90-es években íródott.⁵ Feltételezhető, hogy a könyv szerkesztése a Lukács szerinti evangélium gyakorlatával azonos, ami azt jelenti, hogy a szerző által gondos munkával összegyűjtött hagyományelemek sajátos teológiai szempont szerint vannak összefésülve. A szerző tehát lényegében nem tudósító, hanem teológus. A történeteknek teológiai mondanivalója van, ami azonban természetesen saját korának, a hellenisztikus közegben élő pogánykeresztény gyülekezeteknek szól. Ez annak ismeretében is állítható, hogy Az apostolok cselekedetei (csakúgy, mint a Lukács szerinti evangélium) személynek szóló ajánlással kezdődik. James Dunn szerint a könyvek címzettje, Theophilus a két kötet (Lukács evangéliuma és Az apostolok cselekedetei) sokszorosításának szponzora lehetett, és így az ajánlás mintegy tiszteletteljes köszönet a feltehetően jómódú és tekintélyes személynek.⁶ Az apostolok cselekedetei címzettjei következképpen a Római Birodalomban élő, hosszú távra berendezkedő és intézményesülő gyülekezetek. A jeruzsálemi ősgyülekezet és a hellenisztikus pogánykeresztény gyülekezetek élethelyzete gyökeresen különbözött egymástól. A jeruzsálemi gyülekezet zsidókeresztény csoport volt alapvetően eszkatologikus jelleggel. Feltételezhető tehát, hogy az Anániás és Szafira története, mint ahogyan a könyv többi anyaga, korábbi hagyományelemekre épült. Ezt hangsúlyozza többek kö-

⁴ Az Újszövetség kéziratának alexandriai és a nyugati szövegtípusai között esetenként figyelemre méltó eltérések is vannak, de a tárgyalt perikópa vonatkozásában ezek nem jelentősek. A Codex Bezae (D) az 5,3, az 5,5 és az 5,9 esetén egy-egy szóban mutat eltérést. Tárgyalását ld. az 5,3-nál.

⁵ Általánosan elfogadott, hogy a Lukács szerinti evangélium és Az apostolok cselekedetei szerzője ugyanaz a személy, és a két könyv keletkezési időpontja közel van egymáshoz.

⁶ James Douglas Grant DUNN, *The Acts of the Apostles* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2016), 4.

zött James Dunn, habár a forrás eredetéről nem ad adatot vagy hipotézist.⁷ Hasonló véleményen van Lüdemann is, megállapítva, hogy Anániás és Szafira története a jeruzsálemi gyülekezetben keletkezett egy történetileg igazolható mag köré szerveződve.⁸ A szövegben levő, görögre fordított hebraizmusok zsidó-keresztény háttérre utalnak. Már rögtön az első versben, Anániás „bemutatása” az ονοματι (néven nevezett jelentésű) görög szóval tipikus hebraizmus (ld. pl. Jób 1,1).⁹ Ugyancsak a zsidó szóhasználatot tükrözi a 3. versben szereplő ἐπλήρωσεν ὁ Σαταναζ τὴν καρδίαν σου (betöltötte a te szívedet a Sátán) kifejezés.¹⁰ A 9. versben a πειρασαι (kísérteni) szó szintén héber háttérre utal.¹¹ Az egyes szavakon túl a szöveg szerkezete is egy korábbi változatra utal. Conzelmann úgy érvel, hogy Lukácsnak már rendelkezésre állt egy írott anyag, és ezt használta fel a történet megalkotásához. Ezt az értelmező közbeiktatások is bizonyítják, pl. az egész 4.vers ilyennek minősül.¹² Mindezek arra utalnak, hogy a történet megértéséhez egy újabb „aktát” kell kinyitni. A nehézséget nyilván az okozza, hogy ennek nem maradt fenn írásos szövege, még töredékként sem.

A második akta

Vajon mikor keletkezhetett az a mű, amelyet Lukács Conzelmann és mások szerint is felhasznált? Lukács végső szövege valamikor 80–90 körül szilárdulhatott meg. Az általa felhasznált zsidó-keresztény történet szövegét nem ismerjük, mondanivalójának iránya, szellemi háttére azonban kikövetkeztethető. Feltehető, hogy a jeruzsálemi gyülekezet azon időszakában keletkezett, amikor a gyülekezet a zsidóságon belül képzelte el helyét. A názáreti Jézus iránti elköteleződés szerintük nem tette semmissé a zsidó vallás iránti lojalitást. Ez az irányzat különösen Jakabnak, az „Úr testvérének” vezető szerepe időszakában volt jellemző. Josephus Flavius szerint Jakabot 62-ben végezték ki a szadduceus főpapság mes-

⁷ DUNN, *The Acts of the Apostles...*, 95.

⁸ Gerd LÜDEMANN, *Early Christianity according to the Traditions of Acts. A Commentary* (Minneapolis: Fortress Press, 1989), 66.

⁹ Charles Kingsley BARRETT, *The Acts of Apostles* (Edinburgh: T&T Clark, 1994), 264.

¹⁰ Jóllehet többfajta szövegvariáns is előfordul egyes kéziratokban, a mérvadó görög szöveget kiadó United Bible Societies az egyes szövegvariánsokat elemezve ezt a változatot fogadta el, támaszkodva részint a kéziratok jelentős többségére (A, B, D, E, Ψ, p⁸ stb.), valamint arra, hogy ez olyan semitizmus, amit az Ószövetség görög fordítása (LXX) is ezzel a kifejezéssel fordít: Préd 8,11b. In: Bruce METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (Peabody: Hendrickson Publishers, 1975), 327–328.

¹¹ BARRETT, *The Acts...*, 270.

¹² Hans CONZELMANN, *Acts of the Apostles* (Philadelphia: Fortress Press, 1987), 37.

terkedése nyomán, ami nem kis felháborodást váltott ki a Szanhedrin farizeus tagjai körében.¹³ A Jakab vezető szerepéről szóló legkorábbi és leginkább megbízható adat Pál leveleiből származik. A galatákhöz írt levélben leírtakat elfogadva és feltéve, hogy Jézus halála 30-ban történt, az általában „jeruzsálemi zsinatnak” nevezett gyűlés időpontja a 48. év. Ez azért fontos, mert a levél tanúsága szerint Jakab dominanciája teljes volt ebben az időben. Ezek szerint a zsidó-keresztény anyag valamikor 48 és 62 között, legvalószínűbben az 50-es években keletkezett. A jeruzsálemi gyülekezetben ez idő tájt írástudó farizeusok is előfordultak,¹⁴ és ők a jelen történéseit bibliai (őszövetségi) összefüggésben igyekeztek értelmezni. Sajátos műfajt hoztak létre ezzel, aminek nyomai az Újszövetségben is fellelhetők. Ezt a retrospektív értelmező munkát keresztény midrásnak lehet nevezni.¹⁵ Az Anániás és Szafira története valószínűsíthetően ilyen midrásként fogalmazódott meg, illetve rögzült írásban. Weiser kísérletet tett arra, hogy rekonstruálja ennek szövegét.¹⁶ Szerinte a jelenleg rendelkezésre álló lukácsi szöveg versszámozását alapul véve, a következő versek alkothatták a zsidó-keresztény anyagot: 1, 2b, 8, 3a, 4a, 5a, 6, 5b. Ennek megfelelően a szöveg ez lehetett:

„Egy ember, név szerint Anániás, feleségével, Szafirával együtt eladott egy birtokot, egy részét pedig elvitte, és az apostolok lába elé tette. Péter megkérdezte tőle: Mondd meg nekem, ennyiért adtátok el a földet? Ő így felelt: Igen, ennyiért. Péter azonban így szólt: Anániás, miért szállta meg a Sátán a szívedet? Vajon nem a tiéd volt-e, amíg el nem adtad, és miután eladtad, nem te rendelkezteél-e az árával? Amint meghallotta Anániás ezeket a szavakat, összeesett, és meghalt. Az ifjak pedig felálltak és betakarták őt, majd kivitték és eltemették. Nagy félelem szállta meg mindazokat, akik ezt hallották.”

Szembetűnő, hogy ebben a variánsban Szafira bűnhődése nem szerepel, bár implicit módon feltételezhető. Weiser nem zárja ki a 4. vers autentikusságát. Ennek a 4. versnek fontos szerepe van a történet elemzésében. A kommentárok jelentős része úgy véli, hogy a 4. vers autentikus, és azt bizonyítja, hogy Anániás számára nem volt kötelező az eladásból származó teljes bevétel átadása. Conzelmann a már idézett művében viszont Lukács magyarázó célzatú közbevetésének tartja ezt a verset. Weiser mindenesetre a hangsúlyt arra helyezi, hogy a

¹³ Josephus FLAVIUS, *A zsidók története*, szerk. HAHN István (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 571–572.

¹⁴ Gondoljunk csak a sok „hamis testvérré”, akikkel Pál apostol rendszeresen perlekedik.

¹⁵ A midrás újszövetségi műfaji elemzését részletesen tárgyalja Raymond Edward BROWN, *The Birth of the Messiah* (New York: Doubleday, 1993), 557–562.

¹⁶ Alfons WEUSER, *Apostelgeschichte* (Leinen: St-Benno Verlag, 1989), 143.

jeruzsálemi gyülekezetben a vagyon, illetve a pénzhez való viszony valamiféle „ösbűn” elkövetésének melegágya lehetett. Ezt a vonalat erősíti Marguerat, aki szerint a midrás a Gen 3-mal, az első bűneset történetével van összefüggésben.¹⁷ A tipológiai egyezést az Ádám–Éva és az Anániás–Szafira párok között látja. A férfi és a nő egyetértése a bűn elkövetésében Ádám és Éva „első bűnét” ismétli. Ebből az következik, hogy a zsidókeresztény midrás a gyülekezetben meglévő bűn okát, eredetét kutatja. Ezt azzal azonosítja, hogyha a vagyon, a tulajdon megelőzi a szeretetközösséget, görög kifejezéssel a koinoniát, akkor ez a bűn megjelenését eredményezi. Hasonlóan ahhoz, ahogy az éden harmóniáját Ádám és Éva bűne végletesen megrontotta, az Újszövetség gyülekezetének ártatlanságát, lendületét, lélekkel teltségét a vagyon primátusa tönkretette. Az Évát becsapó kígyó párhuzamaként megjelenik a midrásban a Sátán is mint a bukás kiváltója.¹⁸ Nem szabad elfelejteni azonban, hogy a történet a pünkösöd után megalakult jeruzsálemi gyülekezet életében zajlott le. Az látszik észszerűnek, ha a történet magvát a jeruzsálemi ősgyülekezet felől keressük. Úgy tűnik, ki kell nyitni egy „harmadik aktát” is.

A harmadik akta

Többé-kevésbé elfogadott az a nézet, amely szerint a pünkösöd után létrejött gyülekezet jellemzően eszkatologikus csoport volt. A nagypénteket követő sokk feloldódása a húsvét környéki események, majd a pünkösöd elemi erejű lelkesedése a názareti Jézus hamarosan bekövetkező újraeljövételének (a parúziának) reménységét eredményezte.¹⁹ Ennek az örömteli várakozásnak a nyoma a Maranatha-,²⁰ azaz a Jövel, Uram-fohász.²¹ Ennek a csoportnak a vezetője feltehetően

¹⁷ Daniel MARGUERAT, „La Mort D’Ananias et Saphira (Ac 5.1–11) dans la stratégie narrative de Luc”, *New Testament Studies* 39., 2. sz. (1993): 209–226.

¹⁸ O’Toole nem osztja Marguerat nézetét a szöveg Gen 3-mal való kapcsolata tekintetében. Nyolc pontban lát eltérést az Anániás és Szafira története és az első bűnbeesés története között. Érvei azonban nem cáfolják a kapcsolat meglétét. A hasonlóság a történet szerkezetében és jelentőségében (súlyosságában) áll fenn. Ld.: Robert F. O’TOOLE, „You Did Not Lie to Us (Human Beings) but to God (Acts 5,4)”, *Biblica* 76., 2. sz. (1995): 182–209.

¹⁹ Ld. pl. Rudolf BULTMANN, *Az Újszövetség teológiája*, ford. Koczó Pál (Budapest: Osiris Kiadó, 1998), 46–50.

²⁰ Az eszkatologikus gyülekezethez jobban illik ez a változat, mint a másik, a Maranatha, azaz Urunk eljött értelem.

²¹ Erőteljesen hangsúlyozza ezt Lüdemann is, ld. Gerd LÜDEMANN, „The First Three Years of Christianity”, *Toronto Journal of Theology* 25., 1. sz. (2009): 36–40.

Kétfás volt. Tehát a lukácsi szövegben Péter szerepeltetése történetileg igazolhatónak mondható. A páli levelekben (1Thessz 2,19; 3,13; 4,15; 5,23), de még az evangéliumokban (Mt 24,34; Lk 21,32) is fellelhető annak nyoma, hogy a parúzia közeli bekövetkezésének várása alapvonása volt a korai gyülekezetek hitének. Ez a váradalom egyben azt is jelentette, hogy az eszkatologikus gyülekezetek tagjai úgy vélték, nem fognak meghalni mindaddig, amíg Jézus – most már mint Úr – vissza nem tér. Philippe Menoud egy 1950-ben megjelent írásában²² azt feltételezi, hogy Anániás és Szafira története annak terméke, hogy az ősgyülekezetben a váradalmak ellenére történt haláleset. Ez a tény nem fért bele a gyülekezet eszmevilágába, érthetetlennek, megmagyarázhatatlannak minősült. Joggal merülhetett fel a kérdés: miért haltak meg ezek az emberek? Az egyetlen, teológiaiilag is indokolható megoldásnak az kínálkozott, hogy valami nagyon súlyos bűnt követtek el. Bűnük büntetéséként vesztették életüket. Ezt a bűnt a vagyonszövetség szabályának áthágásával azonosították. A vagyonszövetség gyakorlata a mediterráneumban nem volt ismeretlen. Az első század első felében a vagyonszövetség a kumráni közösségben is megvalósult,²³ de annak a motivációja egyfajta perfekcionizmus volt. A tökéletesedés útja a noviciátuson keresztül vezetett egyre magasabb szintekre. Ezzel szemben a keresztény közösség a parúzia iránti lelkesedésében mondott le a vagyonról, ami gondot, törődést, az egyéni, illetve családi megélhetést biztosította.²⁴ A váradalom láza eltérítette a hívőket a mindennapi cselekedetektől. A gyülekezetben megvalósuló vagyonszövetséggel szemben felhozható, hogy például Márk anyja megtartotta a házát, hiszen ott jöttek össze a gyülekezet tagjai (ApCsel 12,12), sőt a hagyomány szerint az utolsó vacsora is itt zajlott le (Mk 14,12). Ez az érv azonban nem zárja ki a gyülekezethez csatlakozó nem jeruzsálemi tagok vagyonátadásának követelményét. Annál is inkább, mert amennyiben történetileg hiteles a Márk anyjáról és annak házáról szóló rész, ez csupán azt jelzi, hogy volt, ahol összejönni a gyülekezetnek, és ebben az értelemben a Márk anyjának háza is „közös tulajdon” volt. Feltételezhető az is, hogy a

²² Philippe H. MENOUD, „La Mort d’Ananias et de Sapphira (Actes 5.1–11)”, in *Aux Sources de la Tradition Chrétienne. Mélanges offerts à M. Maurice Goguel*, szerk. Oscar CULMANN, Philip H. MENOUD (Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1950), 146–154.

²³ A *Közösség szabályzata* elnevezésű iratban, szokásos jelöléssel: IQS 1.11-14 In: FRÖLICH Ida, *A kumráni szövegek magyarul* (Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 1998), 125.

²⁴ Haenchen részletes kommentárjában más véleményen van. Ő nem vagyonszövetségnek, hanem a szükség szerinti jótekonkodás gyakorlatának értelmezi az eladott tulajdon árának átadását. Ernst HAENCHEN, *The Acts of the Apostles. A Commentary* (Philadelphia: Westminster Press, 1971), 230–235.

gyülekezet tagjainak többsége nem volt jeruzsálemi lakos, hanem Palesztina más vidékeiről, főleg Galileából származott. Feltételezhető az is, hogy Palesztinán kívülről is jöhettek a gyülekezetbe. Az apostolok cselekedetei 4. részében név szerint is szerepel egy gyülekezeti tag, Barnabás, aki nem palesztinai, hanem ciprusi származású hívő. A nem palesztinai gyülekezeti tagok alkothatták Az apostolok cselekedetei 6. részében említett „görögül beszélők” csoportját. Földjük, tulajdonuk gondozása ilyen távolságból lehetetlenné vált, ezért logikusabbnak bizonyult eladni azt, és az érte kapott jövedelemből biztosítani a megélhetést. A gyülekezet tagjai azonban vagyoni tekintetben is sokfélék lehettek és a különbségek áthidalására kialakult az a vagyonszociális forma, amely szerint a gyülekezet vezetői (apostolok) kapták meg, esetleg gyűjtötték be a gyülekezetbe belépők pénzét, és gondoskodtak annak szétosztásáról. A feladat nyilván nem volt egyszerű, elképzelhető, hogy néhány esetben hiba vagy méltánytalanság is előfordult ebben a munkában. Ez lehetett az előzménye és oka az ApCsel 6-ban leírt diakónusválasztásnak is. A közösség életének alapelve azonban eléggé világos: mindenki a szükséglete szerint részesedjen a javakból, ennek fedezete pedig a hívektől származó közös vagyon. Nyilvánvaló, hogy ennek az elvnek a megsértése az, ha valamely hívő nem adja oda összes pénzzé tett vagyonát. A megdöbbenést keltő haláleset vagy halálesetek okául logikusan kínálkozott ennek az elvnek a megsértése. Ez volt az a fő bűn, amely halált eredményezett. A szokatlanul szigorú bűnhődés magyarázatául feltehetően a gyülekezethez egyre nagyobb számban csatlakozó, írástudó farizeusok körében tipológiai magyarázat formálódott. Bibliai analógiaként végül is a Józsué könyvében leírt Ákán bűne szolgált. A Józsué könyvében előforduló történet szerint a honfoglalási küzdelmek során Izráel Ajnál vereséget szenvedett, és Isten azt mondta Józsuének, hogy a vereség oka egy tolvajlás: valaki Izráel fiai közül eltulajdonított valamit az ellenség tárgyai közül. Az isteni sorsvetés megjelölte Ákánt mint bűnöst, akit az egész háza népével kiirtottak. A horrorisztikus történet primitív vallásos eseményre utal még akkor is, ha esetleg ténylegesen nem is valósult meg. Ákán bűnének lényege a *hérem* megszegése. A *hérem* az Úr számára való elkülönítést jelenti. Az elfoglalt Jerikóban levő egyetlen tárgyat sem lehetett hadizsákmánynak tekinteni, mindent fel kellett áldozni az Úrnak. Azzal, hogy a maga számára tartott meg arany- és ezüsttárgyakat és egy köntöst, Ákán azt vette el, ami nem volt az övé. Hasonlóan érthették Anániás esetét is. Azzal, hogy pénzzé tette a földjét a közösség iratlan szabálya szerint, kinyilvánította, hogy már nem az övé a tulajdon, hanem „el van különítve” a gyülekezet, azaz az Úr népe számára. Azzal, hogy félretett magának ebből az összegből, ugyanazt a bűnt követte el, mint Ákán. Mi történhetett ezután? Csak remélni tudjuk, hogy az Ákán-analógia itt véget is ért, és

nem folytatódott azzal, hogy a közösség „kiirtotta a bűnt”, azaz meglincselte Anániást. Az ősgyülekezet szellemiségében azonban nem találjuk nyomát efféle szigorúságnak. A többször is összehasonlítási alapul szolgáló kumráni *Közösség szabályzata* sem tartalmaz végzetes szankciót egy ugyanilyen esetben. A vagyonszösség megszegőjét „visszaminősítették”, és élelemadagját egynegyedével csökkentették, de fel sem merült ennél súlyosabb ítélet. Elérkeztünk az első jeruzsálemi gyülekezethez, az Anániás-történet forrásához. Úgy vélhető, hogy nem kell további iratcsomót nyitni a bűntény felderítésére. Az eredeti történet magva rekonstruálható.

Anániás története

A szereplők közül Anániás feltehetően valós személy, hiszen neve nem ún. beszédes név, ami a történet szerinti hazug voltára utalna, sőt ellenkezőleg, a név, amely a héber Chananja görögösített változata, jelentése a deuterokanonikus és apokrif könyvekben (Tób 5,13, Judit 8,1 és 4Makk 16,21) Jahveh kegyelmes.²⁵ Valószínű tehát, hogy így hívták azt a gyülekezeti tagot, akinek váratlan halála okozta a zavart a gyülekezet életében. Természetesen nem kizárt, hogy csak utólag azonosították Anániással az ismeretlen hívót, sőt akár több elhunyt személyt is mintegy magába foglal az Anániás név. Valószínű, hogy Anániás nem volt jeruzsálemi lakos, ugyanis tulajdona, amit eladott, χωριον, azaz többnyire kisebb területű földbirtok. Érthető, hogy ha csatlakozni akart a gyülekezethez, az egész tulajdont el kellett adnia, hiszen a gyülekezet Jeruzsálemben, városi körülmények között élt, Anániás földje pedig vidéken, a várostól távol lehetett. Elképzelhető ugyan, hogy ez a terület Jeruzsálemhez közel is lehetett, de a terület távolról való gondozása egy gyülekezeti tag számára megoldhatatlannak tűnik. Azt pedig, hogy intézőre bízta a földet, csak az arisztokrácia számára volt lehetséges, annak költségei miatt. A vidékről a városba költöző hívót, aki idejének nagy részét a gyülekezet közösségében éli, élethelyzete is arra ösztönzi, hogy tulajdonát pénzzé kell tennie és erre alapoznia megélhetését. A közösségi lét pedig a szolidaritás alapkövetelményét érvényesíti, így a megszerzett pénzt köztulajdonná kell tenni. Más vélemények is megfogalmazódtak Anániás kilétét illetően. Richard Ascough²⁶ szerint Anániás és Barnabás egyaránt a jeruzsálemi gyülekezet

²⁵ Megdöbbenő, hogy Anániás neve azt jelenti, hogy Isten kegyelmes, viszont a történetben ennek éppen ellenkezőjével találkozunk.

²⁶ Richard S. ASCOUGH, „Beneficence gone wrong. The »sin« of Ananias and Sapphira in Context”, in *Text and Artifact in the Religions of Mediterranean Antiquity. Essays in*

patronusai lehettek. Valószínű azonban, hogy eredetileg nem ez volt a helyzet, csupán Lukács szándéka lehetett adományozónak beállítani Barnabást és Anániást azzal a szándékkal, hogy a könyv olvasói a saját világukban el tudják helyezni a szereplőket. Ascough is azt hangsúlyozza, hogy Az apostolok cselekedetei olvasói, hallgatói számára a patronus-kliens viszony jobban érthető, mint a vagyonközösséget vállaló hívő magatartása. Anániás vétke szerinte abban állt, hogy az általa deklarálnál kevesebb összeget juttatott a gyülekezetnek. Jótékonykodása ezért hamisra sikeredett. Mindezek ellenére Anániás halálát tényyszerűen nehéz összekapcsolni a vagyonközösség elvének megsértésével. Ahhoz ugyanis valakinek tudomást kellett szereznie a csalásról, és be kellett volna árulnia Anániást az apostoloknál. Ebben az esetben azonban, ha nem is teljes szabályszerűséggel, de valamiféle bírósági vizsgálatot kellett volna folytatni tanúk beidézésével és a védekezési lehetőség megadásával. Mivel nincs áthagyományozott anyag ilyenről, azt kell tehát feltételezni, hogy a haláleset és bűn összekapcsolásának célja az előbbinek a magyarázata volt. Ez a magyarázat feltehetően fokozatosan alakult ki. Először csak mendemondák, feltételezések születtek, majd a gyülekezet írástudóinak tipológiai munkája vezetett oda, hogy a feltételezésből bizonyosság legyen: Anániás bűnös, bűnhődése a halál. A Józsué könyvében leírtak szerint nemcsak Ákán, de egész háza népe bűnhődött. Az analógia következetes alkalmazása szerint Anániásnak is családostól kellett pusztulnia és ehhez a feleség személye adódott. Szafira neve azonban már beszédes név, jelentése gyönyörű.²⁷ Alakja ezek szerint nélkülözi a történeti alapot, szerepeltetésére az analógia végigvitele miatt van szükség. Anániás családjának esetleges többi tagjáról semmit nem tudunk, nincs információ róluk. Ez a tény is azt erősíti, hogy Szafira szerepeltetését csupán a tipológia indokolja.

A történet története, a hagyományozás

A váratlanul, talán betegségben meghalt Anániás története feltehetően a 30-as évek végére alakult ki az eszkatologikus gyülekezetben. Halála az Örökkévaló büntetéseként maradt meg a gyülekezet emlékezetében. Ez az emlékezet a család bűnét tulajdonította Anániásnak, és történetét kiegészítette a feleség, Szafira

Honor of Peter Richardson, szerk. Stephen WILSON, Michel DESJARDIN, *Studies in Christianity and Judaism / Etudes sur le Christianisme et le Judaïsme* 9 (Waterloo: Wilfried Laurier University Press, 2000), 91–110.

²⁷ Az a tény, hogy ezzel a névvel megjelölt osszariumot találtak Jeruzsálemben 1923-ban, pusztán azt bizonyítja, hogy a név ismert és használt volt Izraelben.

bűnrészességgel és bűnhődésével is. Ismeretes, hogy a vagyonszövetségben élő jeruzsálemi gyülekezetben előbb-utóbb elfogyott minden tartalék és szűk esztendő, nélkülözés ütötte fel fejét a csoportban. A parúzia egyre később, és ez a gyülekezet szellemiségét is megrendítette, ami változásokat eredményezett mind a kegyességben, mind a gyülekezet összetételében.

Nem véletlen, hogy a 40-es évekre egy, a zsidósághoz erősebben kapcsolódó irányzat kerekedett felül. Egyre több farizeus csatlakozott a Jézus-követőkhöz. A vezetőjük az Úr testvére, Jakab, az Igaz lett. A gyülekezet átvette az eszkatologikus első csoport hagyományát, így az Anániás–Szafira-történetet is. Az Ákán-analógiát átformálta egy keresztény midrássá, az első gyülekezet ősbűnének magyarázatává dolgozta tovább. A hellenisztikus diaszpórában élő zsidók kedvéért görögül (is) megszövegezte történeteit, így maradt meg a történetben az Ákán-esetre utaló *ἐνοοφίσσατο* (magának megtartani) kifejezés is.²⁸ A tipológia iránya azonban már a bűnbeesés története lett. Ezzel nem csupán magyarázták az eszkatologikus gyülekezet szétesését, hanem a Jézus-követőket a történelem fősodrába helyezték, történetüket az Isten népe-történet legitim folytatójának értelmezték. A vagyonszövetség megszűnt követelménynek lenni, a gyülekezethez tartozás feltételében a zsidóság vallásos elemei lettek hangsúlyosak. Ilyen volt például az imaórák megtartása, amelynek nyoma megmaradt a 2,46 és 3,1 versekben. Az úgynevezett jeruzsálemi zsinat is csak a Noé-törvények megtartását írta elő kötelező erővel a betérni kívánó pogányok számára. Egyfajta önkéntes aszkézis azonban fellelhető volt, maga a gyülekezet vezetője, Jakab járt elől az önmegtartóztatásban.

A szöveg további módosulása a jeruzsálemi gyülekezet megszűnése után következett be. A jeruzsálemi gyülekezet végét a zsidó háború és annak katasztrofális eredménye jelentette. A kereszténység központja Antiókhia és Damaszkusz lett, de a kis-ázsiai és az európai gyülekezetek is egyre nagyobb szerepet játszottak a keresztény csoportok életében. A zsidó jellegzetességek a háttérbe szorultak, és jellemzően a hellenisztikus gondolkodásmódhoz és kultúrához idomult a gyülekezetek gyakorlata. Ebben a szellemi közegben született a Lukács evangéliuma és Az apostolok cselekedetei is. A könyv keletkezési helyéről csak feltevések vannak, hagyományosan Rómát szokták megjelölni, de Efézus, Cézárea és Antiókhia is szóba kerülhet Akhája mellett. Ezekben a városokban, illetve vidékekben az a közös, hogy a hellenisztikus kultúra területén vannak. Az itt működő gyülekezetek kérdéseihöz, problémáihöz és esetleg szükségleteihez igazodnak Lukács iratai, könyvének mindkét kötete. A gyülekezetek élete ko-

²⁸ Az Ószövetség görög fordítása, a LXX ezt a szót használja Józs 7-ben.

rántsem volt zökkenőmentes. Egyrészt a zsidó diaszpóra egyre inkább elhatárolódott a keresztény közösségektől, ugyanakkor a világi hatóságok sem mindig tekintették a gyülekezeteket a társadalomba harmonikusan beilleszkedett közösségeknek. Az apostolok cselekedetei egyik célkitűzése az, hogy bizonyítsa, a keresztény mozgalom a szentlélek erejével terjed.²⁹ A szentlélek azonban már az apostolokon keresztül mutatkozik meg, illetve az apostolok utódain, általában a gyülekezetek elöljáróin. Ez az intézményesedés korszaka. A gyülekezetekben erős vezetésre volt szükség, hogy egyrészt a hívők tisztában legyenek a zsidóságtól különböző, de a bibliai hagyományokra építő azonosságukkal, másrészt megvédjék őket a világi hatóságoktól azzal, hogy bizonyítják lojalitásukat az államhoz és békés életvitelüket. Az oikosz (háztartás) jellegű gyülekezetekben a presbiterek („vének”) szerepe háttérbe szorult, és megnőtt a jelentősége a diakonoszoknak, illetve az episzkoposzoknak.³⁰ Az ő vezető szerepüket igyekszik teológiai érvekkel is alátámasztani, illetve megerősíteni az apostolok cselekedetei. Az Anániás és Szafira története a Lukács-féle átdolgozásban is ezt szolgálja. Felhasználja a „második aktának” nevezett keresztény midrást, de átdolgozza a történetet. A legfeltűnőbb az, hogy részletezi Szafira sorsát, hazugságát és halálát. Ez egy tipikusan a görög tragédiák stílusát követő „bűnhődésdráma”. Szafira megszólal, és szavára a „kórus”, esetünkben Péter apostol közli a végzetes következményt. A jelenet konstruáltsága nyilvánvaló. Több kommentár is felhívja a figyelmet annak valószínűségére, hogy az apostolok Anániás halálát követően még három órán keresztül üljenek ugyanazon a helyen, talán az adománnyal a „lábaiknál”. Valószínűleg az is, hogy senki nem értesítette Szafirát férje tragikus haláláról. A kísérteties néma szereplők, az „ifjak” kimenetele, majd az ajtó előtti megállásuk, hogy várják az újabb holttest elszállítását, hátborzongató eleme az elbeszélésnek. A történet szerint a „bűneset” abban van, hogy a közösség elleni vétkezés valójában a szentlélek elleni bűn. Lukács a zsidó-keresztény alapszöveget sajátos szóhasználattal és közbeszúrásokkal tereli ebbe az irányba. A jeruzsálemi ősgyülekezet életében megvalósuló közösség, a koinónia bemutatása a 4,32-ben kezdődik az önzetlenség és a vagyonközösség jótéteményeinek bemutatásával. Az Újszövetségben az elsőként Pál apostol által használt kifejezés egyaránt vonatkozott a szellemi és az anyagi közösség megvalósulására. Több kommentátor úgy véli, hogy a 4,33 Lukács által beszúrt szöveg, a 32. verset logikusan a 34-nek kellene követni. Haenchen szerint a közösségben ez a szombatév

²⁹ Ezt hangsúlyozza pl. James Dunn. DUNN, *The Acts of the Apostles...*, 7.

³⁰ Erről bővebben GYÜRKI László, „Episzkoposz, presbiter, püspök”, *Vigilia* 37., 5. sz. (1972): 294–299.

egyfajta „keresztény” megélése, amelynek alapja a Deut 15,4. Ugyanakkor hivatkozik a görög etikában is gyökerező közösségi elvre, példaként említve Arisztotelész *Nikomakhoszi etikáját* (IX. könyv, 8, 1168b „a testvéreknek mindenük közös”). Szerinte a 4,32 a görög közösségi eszményt, a 4,34 az ószövetségi ígélet beteljesülését („Ne legyen köztetek szegény...”, Deut 15,4) jelenti.³¹ Ha ez így is van, a görög etikára való hivatkozás sokkal inkább a művelt Lukács, mintsem a zömében palesztinai hívők önértelmezésének minősíthető. A szombatévet illetően sokkal valószínűbb, hogy ez nem is az apokaliptikus első közösségben, hanem az írásmagyarázatban járatosabb Jakab vezette későbbi gyülekezetben fogalmazódhatott meg. A 36. vers Barnabást mint pozitív példát mutatja be, de az 5,1–11 az Anániás és Szafira történetével megmutatja, hogy negatív példa is volt már a kezdeteknél. Ebben a részben megmutatkozik Péter különleges ereje, képessége. Az 5,12–16-ban leírtak (az apostolok csodatettei) pedig tovább erősítettek a vezetők karizmatikus voltáról kialakult képet. A dráma az 5. rész első két versében erőteljes kijelentéssel indul. Anániás és Szafira együtt cselekszenek: az eladott föld árának egy részét Anániás a feleségének tudtával megtartotta magának, és csak a többit vitte az „apostolok lábához”. A szöveg patriarchális jellege nyilvánvaló. Anániás az, aki „magának” tesz félre a pénzből, de azáltal, hogy ez Szafira tudtával történik, az asszony tettestárssá válik. A bűntény tehát megtörtént, és az olvasó azt gondolhatja, hogy ez abban állt, hogy Anániás (és Szafira) becsapta a közösséget. A 3. versben azonban Péter dörgedelmesen közli: többről van szó, a szentléleknek hazudtál! És a következő vers végén megerősíti: „nem embereknek hazudtál, hanem Istennek.” Aki tehát az apostoloknak hazudik, az valójában Istennek hazudik. Az olvasó ebből Isten jelenlétét az apostolokhoz kell hogy kapcsolja. Az apostolok Isten hű képviselői, és így feltétlen primátusuk van, joguk van engedelmességet követelni. Anániás bűnét Péter a tudatosságra utaló indokkal súlyosbítja, ami a 4. vers első felében így hangzik: „Vajon nem a tiéd volt-e, amíg el nem adtad, és miután eladtad, nem te rendelkezteél-e az árával?” Ez a szöveg többféle értelmezést tesz lehetővé. A kommentárok jelentős része úgy látja, hogy ez a rész azt jelenti, a vagyonatadás és annak mértéke teljesen önkéntes volt. Mások azonban úgy vélik, a szövegnek harmóniában kell állnia a 4,32-vel, ami a teljes vagyonatadást mutatja általánosnak.³² A görög szöveg elemzése sem teszi egyértelművé az önkéntesség kérdését. Scheidweiler felvetette, hogy a 4. vers kezdőszavát, a nemde jelentésű οὐχι szót az abban az esetben je-

³¹ HAENCHEN, *The Acts...*, 233.

³² Több kommentár igyekszik harmonizálni a két vers eltérő jelentését.

lentésű οὐχ-ra kell cserélni.³³ Szerinte valószínű, hogy a hagyományozás során létrejött elírásról van szó. Ebben az esetben a szöveg értelme úgy módosul, hogy Anániásnak már nem volt rendelkezési joga a vagyoneledásból származó bevétel felett. Ha így volt, akkor ennek az elírásnak még a Lukács előtti anyagban kellett megtörténnie, hiszen az Újszövetség valamennyi kézírata az οὐχι szót szerepelteti a 4. versben. A teljes önkéntesség ellen érvel Brian Capper is.³⁴ Azt tartja leginkább valószínűnek, hogy volt egy „általánosan elfogadott mértéke” a vagyontáadásnak, és Anániás nem követte ezt a mértéket. Witherington véleménye szerint is az 5,4 egyértelműen bizonyítja, hogy nem volt kötelező beszoigáltatni az eladásból származó összes bevételt.³⁵ Megfogalmazza azt a többek által hangoztatott véleményt, hogy Anániás és Szafira mintegy el akarta játszani a minden gazdagságról lemondó, önfeláldozó hívót a közösség felé, miközben megtartott magának valamennyi részt a bevételéből. Ezáltal a közösség előtti megbecsültségük, elismertségük nőtt volna meg, miközben anyagi biztonságukat sem kellett volna feladni. A rendelkezésünkre álló szöveg alapján azonban ez csupán feltételezés. Ha volt egyáltalán valamilyen mértékű „bevétel-visszatartás”, ennek motívációjáról nem sokat tudunk. A teljes önkéntesség mellett szóló érvek ellenére azt lehet mondani, hogy az ApCsel 5,4 szövege egyáltalán nem zárja ki a következő olvasatot: „Igaz ugyan, hogy te döntesz arról, eladod-e a földedet, és te döntesz arról, hogy a közösségnek adod-e az árát, de ha már úgy döntöttél, hogy odaadod, akkor minden bevételt oda kell adnod.” Ez az olvasat talán azért is logikusabb, mert ha a hívók maguk döntenek el, hogy mekkora részt adnak közös használatra, a vagyoni különbségek ugyanúgy megmaradnak, mint azelőtt. És így éppen a vagyonsközösség célja nem valósul meg. A különbség az alamizsnálkodás és a vagyonsközösség között az, hogy míg az előbbi fenntartja, az utóbbi megszünteti a vagyoni különbségeket. Az 5. rész 4. verse nem fogalmaz úgy, hogy az önkéntesség kérdése minden kétséget kizáróan egyértelmű legyen. Ennek azonban az az oka, hogy Lukács az „Anániás bűnét” nem az önkéntesség megléte vagy hiánya szempontjából kezeli, hanem aszerint, hogy az apostoloknak, és ennek következtében magának Istennek hazudott Anániás. Sőt Lukács tovább is megy, mert Péter Szafirának már arról beszél, hogy meg akartátok

³³ Felix SCHEIDWEILER, „Zu Acts 5:4”, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 49., 1. sz. (1958): 136–137.

³⁴ Brian J. CAPPER, „The Interpretation of Acts 5.4”, *Journal of the Studies of the New Testament* 6., 19. sz. (1983): 117–131.

³⁵ Ben WITHERINGTON, *The Acts of the Apostles. A Socio-Rhetorical Commentary* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 1998), 233.

„próbálni” a szentlelket, azaz kipuhatolni, hogy meddig mehetek el. A görög szöveg a *πειράσαι* szót használja (’kísérteni’, ’próbára tenni’), ugyanazt, ami a miatyánkban, a Jézus megkísértése történetében, a Jakab levele első fejezetében is előfordul. Ez a rész egyértelmű üzenet a történetet olvasó híveknek. A gyülekezet vezetői teljes birtokában vannak a szentléleknek, tehát aki velük szemben vét, számolhat a legsúlyosabb büntetéssel.³⁶ A történet tehát sorozatos változásokon ment keresztül, igazodva a gyülekezetek aktuális társadalmi helyzetéhez. Marguerot a perikópa ötféle lehetséges olvasatát veti fel.³⁷ Az etiológiai, a kumráni, a tipológiai, az intézményi és az üdvtörténeti olvasatot. Ezek közül Haenchen a kumráni olvasatot nem tartja megalapozottnak. Péter szerepe nem azonos a „felügyelő” (mebaqquer) szerepével. Ott ugyanis a mebaqquer irgalmaságot gyakorol, és megpróbálja visszavezetni a vétkeket a helyes útra.³⁸ Arra sem vállalkozik, hogy a Mindenható ítéletét kihirdesse. Ezen túlmenően a kísérteties „ifjak” sem azonosak a kumráni közösség novíciusaival, ugyanis a noviciátus a keresztény gyülekezetekben nem volt szokásos. A hívek számára nem volt „próbaidő” kijelölve. Az intézmény a szerzetesség kialakulásával vált csak gyakorlattá a kereszténységben. Az etiológiai és a tipológiai olvasat az ősgyülekezethez és a Jakab-féle zsidó-keresztény csoporthoz kapcsolható, hiszen a gyülekezetben megjelenő rossz eredetét az Ákán vétke, illetve az első bűneset tipológiai alkalmazásával magyarázza. Az intézményi olvasat pedig a jelenlegi végső, lukácsi szöveget jellemzi. A szöveg „életbeli helyzete” (Sitz im Leben) Schmitt szerint a gyülekezetbe újonnan belépőknek szóló komoly figyelmeztetés: Isten vigyáz a gyülekezet tisztaságára és kérlelhetetlenül lesújt a vétkezőkre.³⁹ Ráadásul ez a felügyelet a gyülekezet vezetőinek kezébe adatott, ők birtokolják a szentlelket. A vezetők fegyelmező hatalma kiterjed a hívő közösségre. Ennek mintegy előzménye az 1Kor 5,5, amelyben Pál apostol úgy véli, joga van valakit a gyülekezetből „átadni a Sátánnak”. Ugyanez fordul elő az 1Tim 1,20-ban. A levélíró jogot formál arra, hogy kirekesszen és a „Sátánnak adjon át” két gyülekezeti tagot. Végetül az üdvtörténeti olvasat többnyire a jelenkor igehirdetéseiben bukkan fel, mint annak a bűnnek a körülírása, amely az üdvösségre leginkább veszélyesnek minősül. Ez utóbbi tehát elsősorban interpretáció, szószéki feladat, a szöveg aktualizálása a mindenkori hallgatók számára.

³⁶ Ezt hangsúlyozza Fitzmyer is. Ld. Joseph Augustin FITZMYER, *The Acts of the Apostles* (New York: The Anchor Bible Doubleday, 1997), 316.

³⁷ MARGUERAT, „La Mort...”, 226.

³⁸ FRÖLICH, *A qumráni...*, 133.

³⁹ Idézi HAENNCHEN, *The Acts...*, 240.

Lehet-e prédikálni Anániás és Szafira történetéről?

Joggal ébred a bibliaolvasó hívőben a címben feltett kérdés. Az egzegézis hatással kell legyen a homíliára. A protestáns istentiszteletnek központi eleme a prédikáció, és a katolikus és ortodox miséknek is fontos része az ige liturgiája. Vajon mi hangozhat el, ha a textus az ApCsel 5,1–11? Mindenekelőtt talán azt kell szem előtt tartani, hogy a prédikációban a prédikátor és a hallgató a jelenlegi, a „végső” szöveggel találkozik, és nem a történetileg igazolható események krónikájával. Nem is várható el, hogy a hívő tudományos felkészültséggel hallgasson egy prédikációt. A szószéken nem egy tudományos igényességű előadás megtartása a cél (ha ez történik, az erős műfajtévesztés), hanem a mennyei világ jelenlétének hirdetése, annak elősegítése, hogy ezt a hallgatóság megélje. Következésképpen a szövegben elmondott történetre kell hogy reflektáljon a prédikáció, illetve hogy valamilyen „mondanivaló” megtalálását célozza. Az online térben fellelhető prédikációk csaknem kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy Anániást (és Szafirát) kárhoztatják, és azt hangsúlyozzák, hogy méltán szenvedték el a legsúlyosabb büntetést. Ők a hibásak, önmagukat rekesztették ki az üdvösségből. Ugyanakkor ezek az ighirdetések is szembenéznek azzal, hogy az életben ennél súlyosabb bűn is létezik, gyilkosok, kegyetlenkedő hatalmasok, aljas gonosztevők követnek el borzalmas tetteket, és rájuk nem sújt le azonnal az égi igazságszolgáltatás. Ez természetesen diszkrepanciát szül, és magyarázkodásra készteti az ighirdetők túlnyomó többségét. A legkörnyfontabb magyarázatokat találják ki Anániás és Szafira sorsának megindokolása céljából. Van olyan gondolatmenet is, amely Péter szerepét igyekszik pozitív irányba befolyásolni azzal, hogy Szafira és Péter között „párbeszéd” zajlik. Megdöbbenhetünk azon, hogy ezt a horrorisztikus történetet gyerek-istentiszteleten (!) is tárgyalják. Akár felnőtteknek, akár gyerekeknek szól a történet elemzése, többnyire megreked a „nem szabad hazudni” tanulság szintjén. A jelenség nem meglepő, hiszen a lukácsi narratíva elégséges alapot szolgáltat a szerencsétlen házaspár kárhoztatására. Lukácsot nem zavarja, hogy annak a Péternek tulajdonítja a vádat és a kárhoztatást, aki háromszor is nyilvánosan megtagadta Jézust, és mégis bocsánatot nyert, sőt pasztorációs feladatokat is kapott. Azon a tényen is átlép a szöveg, hogy a Lukács evangéliuma szerint Jézus nem öli meg az utolsó vacsorán az őt aljasul eláruló Júdást. Ez az összevetés azért is figyelemre méltó, mert Lukács szerint mindkét esetben a „Sátán ment be” Júdásba, illetve „szállta meg” Anániás szívét. Az ApCsel 5,1–11 mintha nem is tudna a terméketlen fügefafa példázatáról (Lk 13,6–9). A sok rigorózus magyarázkodás mellett üdítő színfolt Tönkö Levente

(református lelkész) *Rekviem Anániásért és Szaforáért* című írása.⁴⁰ A szerző mély empátiával és részvétellel fordul a történet vesztesei felé. Nem mentegeti Anániást és Szaforát, de szomorúan jegyzi meg: „Az első gyülekezet helyett siratom a két megbotlottat, mert mellettük senki sem akadt, aki Krisztus kegyelmét követelte volna számukra.” Írásának címében hivatkozik a Lk 9,54–56-ra, amelyben Jézus kategorikusan kijelenti: „...az Emberfia nem azért jött, hogy az emberek életét elveszítse, hanem hogy megmentse.”

A szószéki moralizálásból kiutat mutathat a szöveg fejlődésével való őszinte szembenézés. Hiszen nem bizonyítható, hogy történt-e büntény teológiai értelemben. Annyi történt, hogy a várakozással ellentétben egy hívő meghalt még Jézus második visszajövele előtt. Ez a tény szembement a közösség „ideológiájával”, illetve annak egy sarkalatos elemével. A közösség ezt nem tudta elviselni, és nem a helytelen váradalomban, hanem az áldozatban kereste a hibát. Az a reflex, hogy amennyiben valami rossz ér, akkor biztos bünt követtél el, úgy tűnik, hogy a fogság utáni zsidóságban egészen a második templom idejéig élénken élt. Erről tanúskodik az egész Jób könyve is. Jób szomszédjai szünni nem akaró kitartással próbálják vallomásra készíteni a főhóst, vallja be, mit vétett az Úr ellen. Hiszen ha szerencsétlenség érte, ez csak valami bűn büntetése lehet. A jeruzsálemi ősgyülekezet, a Jakab-féle zsidó-keresztény csoport és a ma fundamentalistái sem tudnak szabadulni ettől a képzettől. A probléma végigvonul a teológia történetén egészen a mai napig, teodicea néven. A „miért van rossz” kérdésre ugyanúgy nincs válasz, mint ahogy a „miért van jó” kérdésére sem. A Lk 13,1–5 érinti ezt a problémát részint az emberi eredetű, részint a természeti katasztrófák miatti szenvedés kapcsán. Lukács szerint Jézus itt nem hozza összefüggésbe a bűnnel a szerencsétlenségeket, Pilátus vérengzését, illetve a torony ledőlését Siloámnál. Magyarázatot nem ad, de határozottan kizárja a bűn és a szenvedés közvetlen összefüggését. Érdemes idehozni a János evangéliumából, a vak ember meggyógyításának történetéből a következő párbeszédet is: „Tanítványai megkérdezték tőle: »Mester, ki vétkezett: ez vagy a szülei, hogy vakon született?« Jézus így válaszolt: »Nem ő vétkezett, nem is a szülei, hanem azért van ez így, hogy nyilvánvalóvá legyenek rajta Isten cselekedetei.«” (Jn 9,2–3) Mivel egyik esetben sincs konkrét, megnyugtató válasz, úgy tűnik, a kérdés nem jó. Egészen más összefüggésben lehet szemlélni a szerencsétlenséget, mint a bűn-büntetés kontextusában. Ez az összefüggés sok helyen megjelenik a Bibliában, az Ó- és az Újszövetségben egyaránt. Így például az Ebed Jahve-költemények, az Úr szenvedő

⁴⁰ TÖNKŐ Levente, „Rekviem Anániásért és Szaforáért”, *Cyberpress*, <http://cyberpress.sopron.hu/article.php?id=2368>, letöltve: 2022. november 10.

szolgájának versei számolnak be arról a felismerésről, hogy a szenvedés nem a bűn büntetése. Ézsaiás könyvének 53. részében olvashatjuk: „Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínozza.” (Ézs 53,4)⁴¹

Zárszó

A történet végeredményben kétféleképpen értelmezhető. Az elsőt talán „egyszerű olvasatnak” nevezhetjük. Ennek az a lényege, hogy akármelyik rétegét is választjuk a történetnek, akármelyik „aktát” nyitjuk is ki, mindig csak emberekkel találkozunk. A történet szövegében az a megdöbbenő, hogy sehol nincs explicite kijelentve, hogy Anániásra és Szafirára az Úr haragja sújtott le. Sehol egy angyal, sehol egy égi szózat. A jelenetnek csak emberi szereplői vannak, pedig Lukács képes angyalokat is szerepeltetni elbeszéléseiben (Lk 1,11–20.26–36, Lk 24,4–7), sőt égi szózat is elhangzik, kétszer is (Lk 3,22b és Lk 9,35). Itt azonban nem nyilvánul meg a transzcendens valóság. Feltehető tehát a kérdés: ki vagy mi okozta a házaspár halálát? Az eszkatológia váradalmában élő első gyülekezet nem tudta a választ, de ha az Ákán-tipológiára gondolunk, az ítélkezők, sőt az ítéletvégrehajtók is emberek. A Jakab-gyülekezet már finomított a helyzeten, és úgy vélte, Anániás és Szafira halála arra a halandóságra utal, amire az első emberpár a bűneset következtében rádöbbsent. A Lukács által leírt végső szöveg csak azt közli, hogy Péter szavára – „Nem embereknek hazudtál, hanem Istennek” – Anániás összeesik és meghal (szívinfarktus?). Szafira esetében Péter mintegy megjósolja a nő halálát. Szafira ugyanúgy „lehel ki lelkét”, mint három órával korábban a férje. Vajon az imaidőre érkezett asszony is a megdöbbenés miatt kapott halálos sokkot?

A második olvasási lehetőséget a „misztérium szövegének” nevezhetnénk. A rendelkezésünkre álló szöveg sejteti, hogy mégis Isten ítélete pusztítja el a házaspárt. Feltehető, hogy Lukács véleménye is ez. Erre utal a „nagy félelem” kétszeri említése is. A héber bibliában (Ószövetségben) több helyen is találkozunk azzal, hogy az Örökkévaló megnyilvánulása félelmet, szorongást kelt a jelenlevőkben. A Rudolf Otto által „misterium tremendumnak” nevezett élmény abból fakad, hogy a transzcendencia megtapasztalása az emberben az „egészen

⁴¹ Pákozdy professzor egyértelműen bizonyítja, hogy itt nincs szó „helyettes elégtételről”. PÁKOZDY László, *Az Ebed Jahweh Deuterojesaja teológiájában* 2. kiad. (Budapest: Ráday Kollégium, 1989), 137.

más”, az idegen, az ismeretlen képzetét kelti.⁴² Az ismeretlen pedig szorongást vált ki. A történet felhasználja az őszövetségi gyökerű „büntető csoda” motívumát (pl.: 1Kir 14,1–18-ban elmondottak Jeroboám bukásáról). Hasonlóan ehhez, a bűnbeesés tipológiát használó keresztény midrás is végeredményben Isten törvényének áthágásából származó büntetésként értheti a házaspár halálát. A jeruzsálemi ősgyülekezetben megfogalmazott Ákán-analógia pedig kifejezetten az Úr parancsának megszegését tekinti Anániás és Szafira bukásának okaként.

Arra juthatunk, hogy az elbeszélés mindhárom rétege értelmezhető pusztán emberi történetként is és isteni igazságszolgáltatásként is. A Bibliát olvasó hívő elgondolkozhat: tényleg benne van Isten ebben a történetben, vagy csak az emberi okoskodás keveri a Mindenhatót az egyébként teljesen az emberi szinten megtörtént eseményekbe. A bevezető részben idézett Knox remélte, hogy a történet csak legenda. Ha a legenda szót első jelentéséhez igazodva jelmagyarázat értelműnek tekintjük, felmerülhet, hogy maga a történet mire szolgál „jelmagyarázatul”. Vajon arra, hogy Isten könyörtelenül lecsap azokra, akik többnek akarnak mutatni magukat, mint akik valójában? Vagy arra, hogy az ember képes bárkit befeketíteni a vallásra való hivatkozással? Esetleg arra, hogy ölni pusztán szóval is lehet? Vajon az ember saját életének eseményei is jelek? Az őt ért rossz az Úr figyelmeztető, netán büntető jele, vagy ezek az események esélyt adnak arra, hogy „nyilvánvalóak legyenek az Isten cselekedetei”? Ennek megválaszolása azonban már nem az egzegézis feladata. A hívő döntése, hogy saját hittapasztalata alapján az Anániásékat elpusztító vagy a bűnöket megbocsátó személyes valóságot tartja-e Isten igazi arcának.

⁴² Ld. Rudolf OTTO, *A szent*, ford. BENDL Júlia (Budapest: Osiris Kiadó, 1997), 22–43.